
секретные документы то Австрии, то Англии, долго очищал свое имя от обвинений в интригах, но в дипломатической деятельности Франции активного участия не принимал.

Таким образом, Венский конгресс стал триумфом Ш.Талейрана как дипломата. Спасительным для Франции стал сформулированный им «принцип легитимизма»: королевская власть крепка, одобряется народом, олицетворяет нерушимость державы, и поэтому – священна. Этот принцип был одобрен монархами всех государств, так как косвенно защищал и их интересы. Роль Ш. Талейрана на Венском конгрессе состояла в спасении побежденной Франции и выходе ее из войны с минимальными потерями. Ш. Талейран заложил основы дипломатии Нового времени, сформулировал основные принципы международного права. Не принимая во внимание его личность, дипломатический гений Ш. Талейрана остается бесспорным.

Список использованных источников и литературы

1. Борисов Ю.В. Шарль Морис Талейран. Москва: Международные отношения, 1989. 328 с.
2. История дипломатии / под ред. В.А. Зорина, В. С. Семенова. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1959. Т.1. 896 с.
3. Тарле Е.В. Талейран. Москва: Высшая школа, 1992. 286 с.

* * *

Беседіна Наталія Василівна,
кандидатка історичних наук, доцентка кафедри
всесвітньої історії та методики викладання історії
ПНПУ імені В.Г. Короленка

**КРАХ ТРАДИЦІЙНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ У КИТАЇ
ТА ЙОГО НАСЛІДКИ (ЗА СПОГАДАМИ ПУ І)**

Монархічний режим у Китаї проіснував понад два тисячоліття (з 221 р. до н. е.). На початку ХХ сторіччя надзвичайно поглибилася криза традиційних форм правління, внаслідок якої закривалися пошуки шляхів модернізації відсталого, напівколоніальної та дезінтегрованої країни.

Найважливішою подією стала Синьхайська революція 1911-1912 років, в результаті якої була скасована Цинська монархія, а Китай був проголошений республікою. Однак, новий політичний режим став ілюзорним: деспотична влада лише вбралася у республіканський одяг. Синьхай відкрив майже 50-річну епоху розпаду держави, громадянських війн, протиборства мілітаристських клік.

Водночас повалення маньчжурської монархії та перехід до республіканської форми правління стали важливими чинниками переходу Китаю до сучасності, його руху до вестернізації. Проблема модернізації китайського суспільства видається актуальною й з огляду на те, що до сьогодні у цій великій країні продовжується політика реформ і відкритості. Вивчення Синьхайської революції викликає неабиякий інтерес, передусім, у контексті розвитку сучасного Китаю, реалізації ним «китайської мрії» як домінанти усієї стратегії «п'ятого покоління» керівників. Проблеми, пов'язані із Синьхайською революцією і республіканським Китаєм, співвідношення революції, еволюції та модернізації у першій третині ХХ сторіччя, знайшли своє відображення у працях відомих китаїстів Ю.В.Чудодєєва [14], О.Є. Непомніна [9], Ю.Н. Гусєвої [2], А.Л.Верченко [1], О.О. Писарева [10], А.І. Кобзєва [5], Е.А. Синецької [12], А.В. Меліксєтова [8], А.Н. Карнєєва [4], Д.А. Смирнова [13] та ін.

Водночас до сьогодні немає єдиної точки зору науковців щодо визначення характеру і наслідків таких епохальних подій в історії Піднебесної як скасування монархії та встановлення республіканського правління, оскільки ці політичні зміни призвели до атомізації країни, її фактичного розпаду на окремі провінції та регіони, виникнення півсторічної «китайської смуги».

Мета запропонованої статті – на основі спогадів Пу І, останнього імператора Цинської династії та нових підходів до історії Китаю першої третини ХХ сторіччя проаналізувати суперечливий процес краху монархічного режиму та встановлення республіканського ладу в країні.

Пу І (1906 – 1967 рр.) – десятий представник маньчжурської династії Айсін Ѓоро, що правила Китаєм упродовж 1644 – 1912 років. У його мемуарах «Перша половина мого життя» [11]

міститься значний документальний матеріал про політичну історію цинського періоду Піднебесної, крах і повалення монархії внаслідок Синьхайських подій, епоху мілітаристів та встановлення гомінданівського режиму.

На початку XX сторіччя становище Цинської імперії характеризувалося відсталістю, застійним типом розвитку, поглибленням напівколоніального статусу, протиріччями становлення перехідного суспільства, нездатністю правлячої верхівки здійснити реформи та модернізацію країни. Іноземне проникнення у Китай сприяло не лише появі динамічного типу соціально-економічного розвитку, а й спричинило дезінтеграцію традиційної системи і наростання політичної кризи. Втрата державного суверенітету суттєво обмежила дієздатність і престиж маньчжурського режиму, ослабила владу династії Цин у країні. Відбувалася подальша деградація правлячої верхівки: перебування на престолі безвладних імператорів (Цзайчунь, Цзайтянь, Пу I), перехід влади до рук Ци Сі, зростання ролі євнухів на чолі з Лі Ляньїном; збереження її архаїчності та ксенофобії [3, с. 466]. У спогадах Пу I зазначається: «У євнухів було багато способів підзаробити. Імператорові Гуансюю доводилося платити гроші головному управляючому євнухів Лі Ляньїну, оскільки той створював перешкоди імператорові та відмовлявся доповідати про його візити імператриці» [11, с. 100].

Символом занепаду Середньої імперії була Ци Сі, імператриця-вдова. Вона авторитарними методами управляла Китаєм, усувала всіх ліберальних міністрів, здійснювала антизахідну політику. Підтримуючи зовнішній традиційний престиж влади, Ци Сі витратила величезні суми грошей на власні забаганки: «Ци Сі була дуже владною. Для неї принципи моралі і закони предків існували лише для задоволення власних інтересів. Всі, хто ставав на її шляху – гинули» [11, с. 23].

Китайська монархія на початку XX сторіччя зберігала свою середньовічну традицію. Її правителі, ультраконсерватори на чолі з Ци Сі, не змогли стати своєчасно на шлях оновлення, провести необхідні реформи та забезпечити країну від подальшої економічної та політичної експансії Заходу. «Відкриття» Китаю для торгівлі із зовнішнім світом було примусовим, воно стало «процесом національного приниження», «втратою обличчя» для Китаю, утиском, надзвичайно болісним для китайського

національного самолюбства. Із «центру світу» Китай перетворювався в напівколонію західних «варварів» [14, с. 161].

Подальший занепад престижу династії Цин був пов'язаний з поразкою у війні з Японією у 1895 році, іхетуанською катастрофою (спробою «патріотичного опору» іноземцям), російською окупацією Маньчжурії (1900 – 1905 роки). Російсько-японська війна 1904 – 1905 років стала черговим доказом ганьби та безсилля цинського режиму [3, с. 467]. Піднесення націоналістичних настроїв у Китаї викликало надання Японії низки привілеїв у Південній Маньчжурії та анексію нею Кореї у 1910 році.

Цинська династія, з одного боку, докладала всіх зусиль задля збереження традиційної Піднебесної, вільної від нав'язаної їй присутності іноземних держав, а з іншого – змушена була вдатися до проведення реформ. 30 серпня 1900 року Ци Сі оприлюднила імператорський указ про соціально-політичні перетворення у країні. 29 січня 1901 року у Сіані, куди двір втік від іноземних військ, вийшов новий указ. У його підготовці провідну роль відіграв Жун Лу, член Імператорської ради, очільник «партії імператриці» [11, с. 30]. Цим указом була започаткована низка реформ, відомих під назвою «нової політики», «Синь чжен» (1902 – 1910 роки). Вони були спрямовані на визначення політичного курсу Китаю, передусім щодо західних держав, на модернізацію політичного ладу країни (оновлення основ династії, державного управління, освіти, військової та фінансової систем, удосконалення державних екзаменів при вступі на посаду тощо). В указі йшлося про необхідність виправлення недоліків в управлінні країною на основі запозичення досвіду іноземних держав: «Нагальним завданням, яке постало перед нами, є посилення нашої імперії та покращення умов життя наших підданих» [6, с. 81].

Однак реформи, крім того, що були запізнілими, проводилися в умовах гострої боротьби за владу між двома угрупованнями вищої знаті. Пу І зазначав: «Державна рада розподілилася на дві групи – одна на чолі з великим князем І Куаном, другу очолив князь імператорської крові п'ятого ступеня Цзай Цзе. Кожна з груп мала своїх близьких і далеких родичів із членів імператорського роду, представників маньчжурських восьмипрапорних військ, із сановників-китайців,

посередників, поміж яких теж були суперечності та де кожен мав власні плани [11, с. 45].

Першим напрямом реформ було створення «нової армії»: на 1911 рік сформовано 14 дивізій (у їх числі 6 бейянських) та 18 змішаних бригад загальною чисельністю понад 174 тис. солдат і офіцерів. Унаслідок цього виникла сучасна професійна армія за німецьким зразком, добре навчена й дисциплінована [3, с. 470].

Наступний напрям – модернізація держапарату: створювалися сучасні міністерства, скорочувалася кількість чиновників, скасовувалися деякі архаїчні установи, організовувалася міська поліція. Велика увага приділялася посиленню центральної влади та ослабленню її периферійних ланок, що невдовзі призвело до загострення протиріч між столичною маньчжурською елітою та провінційним китайським чиновництвом. Витіснення китайців з ключових посад не зміцнило маньчжурський режим, а навпаки, призвело до ізоляції цинської верхівки та подальшої кризи правлячої династії [3, с. 471].

Важливе значення мала започаткована й контрольована Ци Сі освітня реформа. У 1905 році були створені школи трьох ступенів із сучасною програмою; студенти за державний кошт відправлялися на навчання за кордон; скасовувалася традиційна екзаменаційна система на здобуття наукових ступенів; створювалися освітні можливості для жінок [12, с. 395]. Указ Ци Сі від 1906 року передбачав уведення в школах таких обов'язкових заповідей: 1) вірність правителю; 2) вшанування Конфуція; 3) патріотизм; 4) мужність; 5) чесність.

Китай відходив від політики самоізоляції: він все більше відкривався світові. У країні з'явилася західна система освіти: були створені тисячі шкіл (у їх числі й школи для дівчаток), відкривалися вищі, молодь виїздила на навчання за кордон; з'являлося все більше людей, які опанували іноземні мови; виникли типографії, що видавали книги зі світової історії, міжнародного права та іншу літературу реформаторського змісту. Були зорганізовані лікарні, центри допомоги голодуючим, створювалася сучасна система водопостачання; будувалися підприємства, арсенали і корабельні доки, залізниці, розвивалася система комунікації, виникала журналістика [12, с. 305].

З огляду на те, що відома політика «самопідсилення» без політичних поступок виявилася малоефективною, Ци Сі публічно висловилися за конституцію і парламент. На її думку, конституційне правління було необхідним для збереження самодержавства [6, с. 82].

У 1908 році була опублікована «конституційна програма». Погоджуючись на прийняття конституції, імператриця Ци Сі прагнула зберегти за собою повноту влади, надавши майбутньому парламенту лише обмежені функції. У 1909 році було оголошено про створення у провінціях «Сприятливих дорадчих комітетів», на які покладалася підготовка до запровадження в країні конституційного правління. Дорадчі комітети сприяли зміцненню конституційно-монархічного руху, який намагався скористатися ними для певного обмеження засилля маньчжурських чиновників та поліпшення умов для підприємницької діяльності [12, с. 311].

Реформи епохи «нової політики» покликані були модернізувати Китайську імперію на основі реалізації її шансу на еволюційний розвиток. Водночас повторення досвіду Японії на китайському ґрунті унеможлиблювалося наявністю таких відмінних рис Піднебесної, як її масштабність, поліетнічність, напівколоніальна залежність, загострення китайсько-маньчжурських протиріч, протиборство між центральною владою та провінційними військово-бюрократичними структурами; смерть двох політичних лідерів країни у 1908 році – імператора Гуансюя та імператриці Ци Сі, зведення на престол трирічного Пу І. Про цю подію новий імператор згадував: «...була проведена велика церемонія сходження на престол, яку я зіпсував своїм плачем» [11, с. 59].

У цих умовах різко загострилася боротьба щодо подальшого розвитку Китаю як усередині пануючого маньчжурського режиму, так і між цинською верхівкою та китайською периферійною бюрократією. Сформувалися різні версії політичного консерватизму, представлені Лян Цічао (який попереджав про небезпеку передчасного створення республіки) та Кан Ювеем (обстоював ідею конституційної монархії) [14, с. 270].

При вивченні суспільно-політичної думки у Китаї напередодні Синьхая слід виокремити три її напрями: буржуазно-

реформаторський або конституційно-монархічний, буржуазний революційно-демократичний і масові народні виступи. Перший, згаданий вище, напрям очолила ліберальна буржуазія, яка вимагала введення конституції та проведення реформ [8, с. 203].

Загалом реформаторський курс періоду «нової політики» об'єктивно відповідав національним інтересам Китаю, інтересам його народу. Однак він не сприймався значною частиною ханьської інтелігенції, яка перебувала під значним впливом націоналістичних, антиманьчжурських настроїв, ксенофобії [6, с. 83]. Вкрай негативно на модернізаційні процеси у Китаї впливала його дезінтеграція, яка розпочалася ще в епоху руху тайпінів. На початку ХХ століття вона стала головною перешкодою у реалізації планів відродження і зміцнення Цинської імперії.

Найбільш впливовим військово-політичним угрупованням тогочасного Китаю було бейянське на чолі з генералом Юань Шикаєм, китаємцем за походженням, «сильною людиною Півночі», прибічником встановлення конституційної монархії [9, с. 9].

Бейянська (Північна) армія, сформована в роки «нової політики», стала основою могутності намісника провінції Чжилі. Вплив Юань Шикая був обумовлений ще й тим, що він сприймався частиною китайських інтелектуалів як захисник національних інтересів [7, с. 41]. Становлення сучасної армії було новим чинником у політичному житті імперії. Зростання авторитету Юань Шикая вкрай непокоїло маньчжурську аристократію. Пу І згадував: «Тоді одні захищали Юань Шикая, інші намагалися його знищити. Юань Шикай після «100 днів реформи» роздавав скрізь гроші і подарунки, вербуючи собі прибічників, але все ж існувала впливова опозиція, яка була неспідкупною» [11, с. 45]. Водночас з іменем Юань Шикая пов'язана поява нових адміністративних інститутів, покликаних вирішувати нагальні питання суспільного життя. У 1906 році з його ініціативи було створене міністерство внутрішніх справ, започатковано встановлення конституційного представницького уряду [7, с. 42].

Однак реформи «нової політики» не дали бажаного результату. Адміністративні нововведення 1906 - 1907 років викликали жорсткий опір з боку місцевих чиновників, що ще

більше загостило протистояння Пекіна з провінційною бюрократією [3, с. 471]. Централізація фінансових надходжень, скорочення чиновницького апарату та військових частин «зеленого прапора», витрати на створення «нових військ» у басейні Янцзи і Південному Китаї спричинили подальший конфлікт між троном і бюрократією. Це, зрештою, призвело до поширення антицинських настроїв і зближення позицій конституційно-монархічної опозиції та місцевих еліт. Відмова цинської влади скликати парламент та створити відповідальний кабінет міністрів остаточно відштовхнула від неї не лише ліберально-конституційну опозицію, а й периферійну бюрократію. Підтримка антицинської опозиції з боку армії сприяла формуванню так званої «тріади» – армія, бюрократія, опозиція [3, с. 474].

У 1911 році поширився рух за відмову від зовнішніх позик. Загострилася Хугуанська криза (кампанія захисту залізниць від зазіхань «заморських дияволів»). Всі ці рухи об'єднав антиманьчжуризм. Упродовж 1906 - 1910 років у країні прокотилася хвиля «рисових», тобто «голодних» бунтів, а в долині Янцзи – «соляних». Це були симптоми наближення «смути» – звичайного явища наприкінці чергового династично-демографічного циклу [9, с. 85].

На півдні Китаю активізували свою діяльність нові противники цинського режиму – революціонери, очолювані такими крайніми радикалами як Сунь Ятсен, Хуан Сін та Сун Цзяожень. На початку ХХ сторіччя Сунь Ятсен розробив програму будівництва сучасної держави на основі досягнення національної незалежності та здійснення політичних й економічних перетворень на засадах «трьох народних принципів», що передбачали повалення Цинської династії (реалізація принципу націоналізму) [2, с. 177]. Це, на думку Сунь Ятсена, відкривало шлях до проведення політичної та економічної модернізації країни (реалізація принципів народовладдя і народного благоденства) [13, с. 44]. Водночас слід зауважити, що спроби революційних виступів, зорганізованих «батьком китайської республіки» у синьхайський період вирізнялися невідповідністю, авантюризмом та кровопролиттям, оскільки у масштабах усєї країни більш зваженим був еволюційний шлях реформування і модернізації.

Падіння Цинської династії після повстань у Сичуані, Ухані, Учані та інших регіонах країни, а також заколот у двох дивізіях Бейянської армії стало завершенням монархічного періоду в історії Піднебесної. Пу І так описував ці події: «Після Учанського повстання (10 жовтня 1911 року) хвилювання охопили всі райони країни. Маньчжурські командири показали свою нездатність керувати Бейянською армією» [11, с. 61].

Цинський двір капітулював перед вимогами Юань Шикая і 2 листопада 1911 року він отримав посади прем'єр-міністра і головнокомандувача всіх збройних сил. Від цього часу Юань Шикай став найсильнішою особою у правлячому таборі [3, с. 475].

Унаслідок антицинських виступів літа-осені 1911 року Китай був розподілений на два блоки: на півночі – сильна армійська еліта на чолі з Юань Шикаєм, тоді як південь підтримував революціонерів, серед яких не було єдності. 29 грудня 1911 року у Нанкіні тимчасовим президентом Китайської республіки був обраний Сунь Ятсен. У спогадах Пу І зазначається: «В цей момент він (Юань Шикай) дізнався про вступ на посаду тимчасового президента Сунь Ятсена, і це його дуже занепокоїло. Найближчий друг і помічник Юань Шикая – Чжао Цзянь-цзюнь – пізніше проговорився: «Юань Шикай – людина честолюбна й уміє своєчасно скористатися моментом» [11, с. 65].

У подальших діях Юань Шикай майстерно скористався тиском на маньчжурів з боку республіканського Півдня. 27 січня 1912 року 42 генерали Бейянської армії поставили перед маньчжурською владою ультиматум щодо введення республіканської форми правління. Частина князів на чолі з І Куаном уклали угоду з Юань Шикаєм, і в обмін на зречення богдохана отримали гарантію у вигляді «Пільгових умов для цинського двору». 12 лютого 1912 року було оголошено про зречення Пу І від верховної влади. Так через 267 років (1644 – 1912) після свого сходження на китайський престол закінчилося правління династії Цин, а разом з нею припинила існування Китайська імперія [3, с. 478].

Після цього, як згадував Пу І «... Юань Шикай сформував тимчасовий уряд республіки і відповідно до угоди, досягнутої з революційною партією на Півдні, перетворився з прем'єра

Цинської імперії на тимчасового президента Китайської республіки» [11, с. 70].

В історії повалення Цинів проявилася певна «своєрідність Китаю»: замість жорстокої розправи над колишнім монархом та його оточенням китайська революція дозволила усунутому імператорові залишитися у палаці, зберігши формальні титули й досить солідне фінансування з державної казни [14, с. 326-327].

3 жовтня 1913 року парламент обрав Юань Шикая президентом, а 10 жовтня того ж року (на другу річницю республіканського національного свята) у «Залі великої гармонії», колишній резиденції цинських імператорів, Юань Шикай був зведений на посаду першого офіційного президента Китаю [7, с. 54].

Отже, внаслідок синьхайських подій у Китаї була скасована маньчжурська монархія, проголошена республіка, розпочався новий етап суперечливого процесу становлення та еволюції перехідного суспільства, який став поворотним моментом на шляху її оновлення [1, с. 37].

Водночас Синьхайська революція не вирішила найболючіших проблем Піднебесної. Вона лише скинула загальний «ковпак» маньчжурської деспотії, породивши на її місці низку «мілітаристських» режимів ще більш деспотичних. Основними перешкодами на шляху розбудови єдиної, централізованої держави були політики з революційною програмою та воєначальники на місцях, особливо на Півдні. Саме вони виступали проти амбіцій Юань Шикая залишатися верховним правителем країни, до того ж авторитарним, незалежним від парламенту [4, с. 312].

Зрештою, Юань Шикай дійшов висновку про те, що республіканська форма правління непридатна для Китаю. Він зазначав: «Республіка існувала 2 роки, і за цей час принципи та закони були відправлені на звалище, мораль, праведність і самоконтроль забуті. Жваві демагоги та порядні на перший погляд шахраї намагаються заволодіти чужим майном, з яким втікають за кордон» [7, с. 55].

Офіційно називаючись президентом, Юань Шикай фактично був диктатором, влада якого все більше посилювалася й ставала майже монархічною [10, с. 74]. Його схильність до монархічних порядків і вкрай нестійка політична ситуація в країні обумовили

незавершеність «буржуазної» Синьхайської революції, викликані складними соціальними процесами, які не відповідали моделям і принципам розвитку, подібним до західного зразка.

Від часу падіння Цинської імперії до початку Першої світової війни в еволюції Китаю можна виокремити чотири послідовні періоди: 1) здебільшого мирне протистояння промонархічної Півночі та республіканського Півдня (з лютого 1912 року до липня 1913 року); 2) громадянська війна між Північчю та Півднем (липень – вересень 1913 року); 3) державний переворот Юань Шикая (листопад 1913 року – лютий 1914 року); 4) стрімкий відхід від парламентської демократії до воєнної диктатури (березень – грудень 1914 року) [8, с. 128].

Отже, спроби реформування монархічного ладу Китаю наштовхнулися на опір традиційної системи, що робило перспективи її виживання все більш примарними. Правляча еліта імператорського Китаю боялася внутрішньої смуги набагато більше, ніж зовнішніх завоювань, однак на початку ХХ сторіччя поєднання безпрецедентного тиску з боку іноземних держав з безпорядками всередині країни призвело до краху правлячої династії. Після Синьхайської революції у Китаї розпочалася «безперервна революція», яка в умовах дезінтегрованої країни призвела до суспільного хаосу, економічного застою та поглиблення соціальних проблем.

У 1913 – 1914 роках Юань Шикай здійснив державний переворот. Посилюючи пропаганду конфуціанства, диктатор здійснив спробу реставрації монархії. Врахувавши результати референдуму, проведеного на місцях у жовтні – листопаді 1915 року, Державна рада звернулася до Юань Шикая із проханням «виконати волю народу та зійти на престол». Президент погодився і коронація мала відбутися 9 лютого 1916 року. Однак проти реставрації монархії виступили губернатори низки провінцій, воєначальники, колишні сподвижники Юаня по Бейянській армії. За таких умов він був змушений відмовитися від амбітного плану стати родоначальником правлячої династії Китаю. Імператором Юань Шикай пробув усього 83 дні [7, с. 56]. У своїх спогадах Пу І так описував плани президента республіки: «Невдовзі виникла спілка «Чоуань-Хуей», яка запропонувала висунути Юань Шикая на

посаду імператора Китайської імперії. Всі зрозуміли, яку реставрацію хотів провести Юань Шикай. А коли стало ясно, куди дме вітер, атмосфера у Забороненому місті теж змінилася» [11, с. 115].

У межах широкої кампанії «За відродження старовини», тобто за відновлення монархії, установам і відомствам були повернені назви періоду Цин, правлячій еліті – колишні титули, поновлені цинські чини і ранги, реанімовано екзаменаційну систему [3, с. 482].

Юань Шикай, безумовно, належав до кола визначних політичних фігур нової історії Китаю. Він був великим військово-політичним сановником, що походив із цинського монархічного режиму і відіграв важливу роль у його поваленні. Його слід уважати типовим представником своєї епохи, націоналістом консервативно-традиціоналістського напрямку. Спроби Юаня впровадити авторитарно-диктаторський режим і навіть відродити у своїй особі монархію можна розглядати як прагнення об'єднати країну, попередити «хаос» та навести «порядок». Без сумніву, Юань Шикай хотів перетворення Китаю на сильну державу. Він не був, як неправомірно стверджувалося у радянській історіографії, нічиєю маріонеткою [15, с. 48]. Від початку своєї службової кар'єри Юань Шикай обстоював відповідно до своєї політичної філософії інтереси Китайської держави, був патріотом своєї батьківщини [7, с. 57].

Негативне ставлення Пу І до Юань Шикая пояснювалося тим, що він не виправдав останньої надії Цинів на збереження влади: «Зрада залишається зрадою, й ніхто не міг знати наперед, що сльозлива маска Юань Шикая обернеться жорстоким, страшним ликом. Ті, хто повірив Юань Шикаю, зараз змінили свою думку» [11, с. 66].

Після смерті Юань Шикая у червні 1916 року політична нестабільність Китаю надзвичайно посилилася. З одного боку, у 1917 році була здійснена чергова спроба реставрації монархії: «Ідея реставрації монархії виникла давно, ще від часу краху імператорського режиму, – згадував Пу І, – На церемонії похоронних жертвоприношень, де були присутні всі очільники та генерали бейянської кліки, одностайно було прийняте рішення про реставрацію» [11, с. 132]. З іншого боку, саме в цей час встановлюється панування бейянських мілітаристів, яке загалом

мало негативні наслідки для подальшого розвитку країни. Вона була розподілена на регіони, влада в яких належала воєнним правителям – дуцзюням. Формально республіканський Китай фактично був дуцзюнатом, тобто низкою мілітаристських клік, які взагалі не рахувалися зі столичною адміністрацією.

Отже, напередодні Першої світової війни внаслідок Синьхайської революції зазнали краху традиційні політичні, соціально-економічні та ідеологічні інститути Китайської монархії. Вперше на Сході була проголошена республіка, однак насправді становлення нової суспільної моделі розвитку країни було тривалим і вкрай складним процесом.

Список використаних джерел

1. Верченко Л.Л. Синьхайская революция: некоторые аспекты обновления китайского общества. *Исторический журнал. Научные исследования*. 2011. №5. С. 37-43.
2. Гусева Ю.Н. Китай в эпоху династии Цин (1644-1912): Учебно-методическое пособие. Самара: ООО «Абрис», 2015. 200 с.
3. История Востока. В 6 т. / Под общ. ред. Р.Б. Рыбакова. Т. 4. Восток в Новое время. Кн. 2 / Отв. ред. Л.Б. Алаев. Л.: Восточная литература РАН, 2005. 574 с.
4. Карнеев А.Н. Наброски к биографии Чан Кайши в контексте анализа современной китайской историографии. *Синьхайская революция и республиканский Китай: век революций, эволюции и модернизации. Сб. статей*. М.: ИВ РАН, 2013. С. 312-322.
5. Кобзев А.И. Величайший оракул Востока. *Проблемы Дальнего Востока*. 1990. №4. С. 138-159.
6. Кузнецов В.С. Императрица Ци Си. *Вопросы истории*. 2003. №12. С. 62-85.
7. Кузнецов В. С. Юань Шикай. *Вопросы истории*. 2002. №8. С. 39-59.
8. Меликсетов А.В. Потерпела ли поражение Синьхайская революция? *Синьхайская революция и республиканский Китай: век революций, эволюции и модернизации. Сб. статей*. М.: ИВ РАН, 2013. С. 201-214.
9. Непомнин О.Е. История Китая. XX век. М.: ИДВ РАН, 2005. 736 с.
10. Писарев А.А. Чан Кайши и проблемы реконструкции китайской деревни. *Проблемы Дальнего Востока*. 1996. №2.

С. 72-82.

11. Пу И. Первая половина моей жизни / Пер. с кит. И.Л. Макаровой, Н.А. Спешнева, Цзян Ши-луна. М.: Прогресс. 422 с.
12. Синецкая Э.А. Китай накануне Синьхайской революции. *Исторические события в жизни Китая и современность. Материалы Всероссийской научной конференции Центра изучения новейшей истории Китая. Москва, 3-4 апреля 2013 г.* М.: ИДВ РАН, 2013. С. 303-314.
13. Смирнов Д.А. «Три народных принципа» Сунь Ятсена как идейный источник теории «новой демократии» Мао Цзэдуна. *Восток (Oriens)*. 2013. №3. С. 44-54.
14. Чудодеев Ю.В. Крах монархии в Китае. М.: ИВ РАН, 2013. 392 с.
15. Чудодеев Ю.В. О крахе монархии в Китае в 1911 – 1912 гг. *Восток (Oriens)*. 2013. №4. С. 44-49.

* * *

Вільховий Юрій Віталійович,
*кандидат історичних наук, доцент кафедри
всесвітньої історії та методики викладання
ПНПУ імені В.Г. Короленка*

КИЇВСЬКА ОБОРОННА ОПЕРАЦІЯ ЯК ВАЖЛИВА ЛАНКА КРАХУ СТРАТЕГІЇ НІМЕЦЬКОГО ПЛАНУ «БАРБАРОССА»

Стратегія гітлерівського наступального плану «Барбаросса» передбачала розгром військ СРСР у найкоротші терміни. Блискавична війна у планах військово-політичного керівництва Третього Рейху мала завершитись не більше ніж за 6 місяців. Як відомо, у листопаді – грудні 1941 року вище зазначена стратегія німецького генерального штабу зазнала повної поразки. Ключову роль у зриві блискавичної війни Третього Рейху займає Київська оборонна операція, що розпочалася влітку 1941 року.

Ситуація, що склалася на західних і південно-західних теренах СРСР влітку 1941 року, багато в чому визначила перебіг осінньої наступальної кампанії німецького вермахту. Територія